

УДК : 377.3 (430) : 614.253.2

ГАЛИНА ОЛЕСЬКОВА, аспірант
Хмельницький національний університет
Адреса: вул. Інститутська, 11, Хмельницький, 29016, Україна
E-mail: grugorivna.galuna@gmail.com

ДУАЛЬНА ОСВІТА ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СЕСТРИНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ НІМЕЧЧИНИ

АНОТАЦІЯ

Фахова підготовка сестринського персоналу в Україні перебуває на етапі реформування. Якісна фахова підготовка сестринського персоналу є запорукою успішного функціонування системи охорони здоров'я загалом. У зв'язку з цим, у статті описано дуальну систему підготовки фахівців у Німеччині, яка має надзвичайно цінний досвід такої фахової підготовки сестринського персоналу. Особливістю дуальної системи є організація пріоритетної практичної частини підготовки фахівців на робочому місці, а теоретичної – на базі професійних навчальних закладів. Передусім у статті висвітлено трактування понять «дуальна освіта», «сестринський персонал», «професійне навчання», «фахова підготовка». У статті розглянуто особливості фахової підготовки сестринського персоналу в галузі догляду за хворими, дітьми і людьми похилого віку. Зазначено, що нові назви професій сестринського персоналу з профілактики та догляду за хворими і дітьми підкреслюють лінгвістичний контекст розширеного підходу до догляду за пацієнтами. Акцентовано увагу на ролі практичного наставництва у процесі фахової підготовки сестринського персоналу. На підставі аналізу джерел зроблено висновок, що професійна педагогіка, яка є найбільш розвиненим напрямом у Німеччині, сприяє більш ефективній організації навчального процесу і підготовці фахівців високої кваліфікації.

Ключові слова: дуальна освіта, закон, практична підготовка, сестринський персонал, система, теоретична підготовка, фахова підготовка, Німеччина.

ВСТУП

Якісна фахова підготовка сестринського персоналу є запорукою успішного функціонування системи охорони здоров'я загалом. На жаль, у системі охорони здоров'я України досі є актуальною проблема нестачі медичних кадрів, у тому числі сестринського персоналу. Водночас фахова підготовка сестринського персоналу в Україні перебуває на етапі реформування, тому маємо надію, що вона на порозі позитивних змін.

Відповідно до вимог Всесвітньої організації охорони здоров'я, зокрема Європейського Бюро і Міжнародної Ради медичних сестер, мінімальна кількість годин для трирічного терміну навчання повинна становити 4600 годин, які охоплюють теоретичну і практичну підготовку. Не менше половини годин у процесі навчання повинно припадати на практичну підготовку. Фахова підготовка сестринського персоналу Німеччини відповідає таким вимогам, тому вона становить особливий інтерес для нашого дослідження [5].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті ставимо за мету проаналізувати і виявити основні особливості фахової підготовки сестринського персоналу Німеччини, здійснивши переклад певних нормативно-правових документів та фахових автентичних видань з тематики нашого дослідження.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про інтерес багатьох науковців в Україні та Німеччині до проблем становлення і розвитку професійної освіти в Німеччині, в тому числі медичної. Розвиток системи освіти Німеччини досліджували українські дослідники Н. Абашкіна, В. Базова, О. Дмитренко, Т. Козак, С. Сисоєва. Фундаментальною основою фахової підготовки сестринського персоналу в Німеччині є дослідження у галузі професійної освіти німецьких учених, таких як Й. Баумерт (J. Baumert), М. Бетге (M. Baethge), Р. Вайс (R. Weiß), К. Кортіна (K. Cortina), Й. Паль (J. Pahl), Х. Шанц (H. Schanz). Теоретичне і практичне значення для здійснення фахової підготовки сестринського персоналу в Німеччині мають наукові праці У. Ельке (U. Oelke), К. Замель (K. Sahmel), С. Льоферт (S. Löffert), Б. Херцберг (B. Herzberg), М. Цьоллер (M. Zöllner), П. Штеффен (P. Steffen).

Слід зазначити, що сутність процесу фахової підготовки сестринського персоналу Німеччини не з'ясована українськими науковцями. Крім того, не висвітлені в українській психолого-педагогічній літературі особливості фахової підготовки сестринського персоналу Німеччини.

Для досягнення мети дослідження використано такі методи: метод порівняльного аналізу праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, нормативно-правової документації, електронних ресурсів з досліджуваної проблеми, а також синтез, узагальнення і систематизацію теоретичних положень, що містяться у зазначених фахових джерелах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Високий рівень розвитку економіки Німеччини, її урядова політика та розгалуженість мережі підприємств дають змогу здійснювати практичну підготовку здобувачів професійної освіти на базі величезної кількості різних підприємств. Школа професійного навчання (Berufsbildende Schule) має декілька різновидів, до яких можна віднести професійну школу (Berufsschule), професійну спеціалізовану школу (Berufsfachschule), школу додаткової професійної підготовки (Berufsaufbauschule), професійну школу підвищеного типу (Berufsoberschule), професійну гімназію (Berufliches Gymnasium), спеціалізовану школу підвищеного типу (Fachoberschule) [2; 3; 10; 20].

Зумовлена різноманітністю типів навчальних закладів та навчальних процесів, які у них здійснюються, система професійної освіти у Німеччині структурно поділяється на три сектори: дуальна (das duale System), професійно-технічна (das Schulberufssystem) та перехідна системи (das Übergangssystem) [11, с. 543].

Загальновідомо, що до керуючих органів системи освіти Німеччини належать Постійна конференція міністрів освіти і культури земель ФРН (Kultusministerkonferenz – КМК) і Конференція ректорів вищих навчальних закладів Німеччини (Hochschulrektorenkonferenz – HRK). На рівні земель керівництво навчальним процесом здійснюють земельні профільні міністерства [6, с. 109].

До основних нормативно-правових документів, що регламентують функціонування системи професійної освіти в Німеччині, належать Положення «Про професійне навчання» («Ausbildungsordnung»), розроблене федеральним урядом окремо для кожної державно визнаної професії, Закон «Про охорону праці неповнолітніх» («Jugendarbeitsschutzgesetz» – JArbSchG) від 12.04.1976 року та Закон «Про професійну освіту» («Berufsbildungsgesetz» – BBiG) від 14.08.1969 року (нова версія – 23.03.2005 року, останні зміни – 05.04.2017 року). Він є основою професійної освіти і навчання та визначає взаємовідносини сторін, порядок навчання та інші правові питання [12; 15].

Об'єктом нашої уваги є фахова підготовка здобувачів професійної освіти у дуальній системі, оскільки у Німеччині понад 50 % випускників середніх шкіл обирають одну з 350 державно визнаних професій (staatlich anerkannte Ausbildungsberufe) саме в рамках дуальної освіти [13].

Як засвідчує аналізований матеріал, дуальна система фахової підготовки у країні була введена ще у 60-х роках ХХ століття, її родоначальником вважається німецький педагог Г. Кершенштейнер (G. Kerschensteiner) [16].

Поняття «дуальна освіта» («Duales Studium») прийнято розглядати як комбіновану модель організації професійної освіти, що полягає у проходженні пріоритетної практичної частини підготовки фахівців на робочому місці, а теоретичної – на базі професійних навчальних закладів [23].

Особливість дуальної системи підготовки, на відміну від суто академічної, полягає в тому, що пріоритетна практична частина фахової підготовки (3–4 дні) здійснюється на підприємстві, а теоретична – (1–2 дні) впродовж робочого тижня у школі професійного навчання. Взаємозв'язок підприємств і шкіл професійного навчання упродовж 2–3,5-річного періоду навчання гарантує підготовку ремісників та фахівців високої кваліфікації. Крім того, дуальна система дає змогу молодим людям підвищувати свою кваліфікацію і є сходиною у їх кар'єрному зростанні [23].

З метою подальшого використання поняття «фахова підготовка» («Fachausbildung») у статті погодимося з визначенням цього поняття, яке подається у тлумачному словнику Duden. У ньому поняття «фахова підготовка» тлумачиться як «професійне навчання, спеціалізоване у певній галузі» («Fachausbildung – berufliche Ausbildung in einem bestimmten Fach»). Поняття «професійне навчання» («Berufsausbildung») у тому ж словнику Duden тлумачиться як «навчання певної професії» («Berufsausbildung – Ausbildung für einen bestimmten Beruf») [9;14].

Для більш глибокого розуміння системи фахової підготовки сестринського персоналу Німеччини, передусім з'ясуємо сутність поняття «сестринський персонал». У конвенції «Про зайнятість та умови праці й життя сестринського персоналу N 149 (укр/рос)» від 21.06.1977 року зазначено, що «сестринський персонал – всі категорії осіб, які забезпечують сестринський догляд і сестринське обслуговування» [4].

Водночас у словнику Duden поняття «сестринський персонал» («Pflegepersonal») тлумачиться як «персонал, що працює у лікарні, будинку інвалідів та подібних закладах догляду за хворими» («Pflegepersonal – Personal, das in einem Krankenhaus, Pflegeheim o. Ä. in der Krankenpflege tätig ist») [21].

Зауважимо, що поняття «сестринський персонал» Німеччини охоплює досить велику кількість назв професій у сфері догляду, наприклад, медичний брат з догляду за людьми похилого віку/медична сестра з догляду за людьми похилого віку (Altenpfleger/Altenpflegerin). До нових назв професій у сфері догляду з 01.01.2004 року відноситься, зокрема, медичний брат з профілактики та догляду за хворими/медична сестра з профілактики та догляду за хворими (Gesundheits- und Krankenpfleger/ Gesundheits- und Krankenpflegerin), медичний брат з профілактики та догляду за дітьми/медична сестра з профілактики та догляду за дітьми (Gesundheits- und Kinderkrankenpfleger/ Gesundheits- und Kinderkrankenpflegerin). Ці професії є державно визнаними, а їх перелік можна знайти в Класифікаторі професій від 2010 року (Klassifikation der Berufe – KldB-10). Особливість німецького класифікатора, на відміну від українського, полягає у тому, що назви професій, у тому числі сестринського персоналу, мають форми чоловічого і жіночого роду [19; 24].

Доцільно звернути увагу на те, що нові назви професій сестринського персоналу з профілактики та догляду за хворими і дітьми підкреслюють лінгвістичний контекст розширеного підходу до догляду за пацієнтами. Характеристика професій у сфері догляду вже не обмежується лише лікувальним аспектом, а надалі містить також профілактичні, реабілітаційні та паліативні заходи. Навчання не обмежується певною групою осіб, а охоплює догляд за пацієнтами всіх вікових груп [22, с. 32].

З 1 січня 2018 року в Німеччині планується реформування медичної освіти у сфері сестринського догляду. Фахова підготовка сестринського персоналу з профілактики та догляду за дорослими і дітьми, а також сестринського персоналу з догляду за людьми похилого віку буде єдиною. Відповідно до проекту Закону «Про реформування професій у сфері сестринського догляду» («Entwurf eines Gesetzes zur Reform der Pflegeberufe («Pflegeberufereformgesetz»)), який знаходиться на розгляді в парламенті Німеччини, новою назвою фахівців у сфері сестринського догляду в Німеччині стане «Pflegefachfrau/Pflegefachmann» – «фахівець сестринської справи».

Розглянемо більш детально фахову підготовку сестринського персоналу з профілактики та догляду за дітьми, хворими а також сестринського персоналу з догляду за людьми похилого віку. Закон «Про професійну освіту» («Berufsbildungsgesetz») від 23.03.2005 року з останніми змінами 05.04.2017 року не регулює навчання цього сестринського персоналу, тому що загальна кількість навчальних годин у ньому (1440) не відповідає загальній кількості навчальних годин підготовки сестринського персоналу (4600).

Фахова підготовка сестринського персоналу та його практична діяльність в Німеччині нині регулюються: Законом «Про професії з догляду за людьми похилого віку» («Altenpflegegesetz») від 17.11.2000 року з останніми змінами 18.04.2016 року, Постановою «Про освіту та складання іспитів для професій працівників з догляду за людьми похилого віку» («Altenpflege-Ausbildungs- und Prüfungsverordnung») від 26.11.2002 року з останніми змінами 18.04.2016 року, Законом «Про професії з догляду за хворими» («Krankenpflegegesetz») від 16.07.2003 року з останніми змінами 04.04.2017 року, Постановою «Про освіту та складання іспитів для професій з догляду за хворими» («Ausbildungs- und Prüfungsverordnung für die Berufe in der Krankenpflege») від 10.11.2003 року з останніми змінами 18.04.2016 року та іншими нормативними документами. Відповідно до цих постанов, фахова підготовка сестринського персоналу в галузі догляду за хворими, дітьми та людьми похилого віку охоплює 4600 годин, з яких 2100 годин складають теоретичні та практичні заняття, а практична підготовка – 2500 годин [7; 8].

Зупинимося детальніше на фаховій підготовці сестринського персоналу з профілактики та догляду за хворими і дітьми. Згідно з Постановою «Про освіту та складання іспитів для професій з догляду за хворими», загальна кількість годин (2100 годин), яка припадає на теоретичні та практичні заняття, розподіляється в межах вивчення актуальних для догляду тем у таких галузях знань: профілактики та догляду за хворими і дітьми, сестринських наук і наук про здоров'я (950 годин); природничих наук і медицини (500 годин); гуманітарних і суспільних наук (300 годин); права, політики і економіки (150 годин); вільний розподіл годин (200 годин) [8].

Теоретичне навчання не обмежується суто передачею знань і націлене на презентацію багатьох етапів медсестринського процесу. На заняттях здійснюється відпрацювання практичних умінь та навичок, наприклад, сестринського догляду за пацієнтами, накладання пов'язок, обробки ран, правильного застосування лікарських засобів, годування хворих.

Практичне навчання складається з трьох етапів і відбувається не лише у лікарнях, але й у відповідних амбулаторних і стаціонарних закладах, реабілітаційних центрах. Перший етап розпочинається із загальної частини (1300 годин), яка є однаковою для всіх. Другий характеризується диференціацією та спеціалізацією підготовки сестринського персоналу з профілактики та догляду за хворими і сестринського персоналу з профілактики та догляду за дітьми (700 годин). Третій етап (500 годин) призначений для диференційованого розподілу практичного навчання сестринського персоналу з профілактики та догляду за хворими і сестринського персоналу з профілактики та догляду за дітьми. Загальна частина практичного навчання охоплює: профілактику і стаціонарний догляд за пацієнтами всіх вікових категорій у галузі хірургії, внутрішньої медицини, геріатрії, гінекології, неврології, педіатрії, догляду за породіллем та немовлям, а також у реабілітаційній та паліативній галузях (800 годин); профілактику і амбулаторний догляд за пацієнтами всіх вікових категорій (500 годин) [8].

Диференційоване навчання відбувається виключно в стаціонарних закладах. У них майбутньому сестринському персоналу з профілактики та догляду за хворими і сестринському персоналу з профілактики та догляду за дітьми викладають відповідно різні дисципліни: для майбутніх фахівців у галузі профілактики та догляду за хворими: внутрішня медицина, хірургія, психіатрія (700 годин); для фахівців у галузі профілактики та догляду за дітьми: педіатрія, неонатологія, дитяча хірургія, дитяча неврологія, дитяча і підліткова психіатрія (700 годин) [8].

Фахова підготовка сестринського персоналу з догляду за людьми похилого віку впродовж трьох років охоплює щонайменше 2500 годин практичного навчання. 2100 годин теоретичних і практичних занять припадають на вивчення дисциплін, зазначених у додатку 1 Постанови «Про освіту та складання іспитів для професій працівників з догляду за людьми похилого віку».

Теоретичні та практичні заняття у галузі геріатрії розподіляються таким чином: завдання і концепти в галузі геріатрії (1200 годин); допомога людям похилого віку в організації їх повсякденного життя (300 годин); загальні правові та організаційні умови праці людей похилого віку (160 годин); геріатрія як професія (240 годин); вільний розподіл годин (200 годин).

Щонайменше 2000 годин практичного навчання повинні припадати на навчання в закладах, зазначених у Законі «Про професії з догляду за людьми похилого віку» § 4 Абзаці 3 реченні 1. До таких закладів належать: притулки, будинки інвалідів стаціонарного або амбулаторного догляду. Крім того, певний період навчання (решта 500 годин) може проходити у психіатричних клініках, загальносоматичних лікарнях з геріатричним відділенням, геріатричних реабілітаційних центрах, геріатричних пансіонатах вільного доступу [7; 17].

Фахова підготовка сестринського персоналу з профілактики та догляду за хворими і дітьми, а також людьми похилого віку триває три роки для осіб, які навчаються за графіком повного навчального дня. Для осіб, які навчаються за графіком неповного навчального дня, термін фахової підготовки становить щонайбільше 5 років. Навчання завершується державними іспитами [17; 18].

Відповідно до Закону «Про професії з догляду за хворими» («Krankenpflegegesetz»), спільне навчання сестринського персоналу з профілактики та догляду за хворими і дітьми здійснюється впродовж двох років для осіб, які навчаються за графіком повного навчального дня. Після цього відбувається диференціація на загальний догляд за хворими або догляд за дітьми, і таке диференційоване навчання триває один рік (500 годин) [22, с. 33].

Перейдемо до розгляду закладів практичного і теоретичного навчання, у яких здобуває фахову освіту німецький сестринський персонал. Спеціалізовані сестринські школи («Altenpflegeschule, «Gesundheits- und Krankenpflegeschule», «Gesundheits- und Kinderkrankenpflegeschule»), переважно, небагаточисельні за кількістю осіб, які у них навчаються, але є державними або державно визнаними. Близьке розташування шкіл, здебільшого на території медичних закладів, сприяє кращому засвоєнню теорії на практиці, створює відповідні сприятливі умови для тісної співпраці шкіл та закладів охорони здоров'я.

Школи надають допомогу в практичному навчанні студентів завдяки здійсненню їх супроводу під час практичного навчання (Praxisbegleitung) і забезпечують супровідниками практики (Praxisbegleiter) – педагогічним персоналом відповідної сестринської школи. Супровідники практики повинні регулярно бути присутні у закладах практичного навчання з метою контролю студентів та співробітництва з наставникам практики (Praxisanleiter). Практичне наставництво (Praxisanleitung) забезпечується певними закладами охорони здоров'я, у яких здійснюється практичне навчання.

Слід зазначити, що до наставників практики, супровідників практики, педагогічного персоналу, а також керівництва шкіл висуваються певні вимоги, відповідність яким є однією з передумов визнання шкіл державою. Наприклад, наставники практики повинні мати щонайменше дворічний досвід роботи у певній сфері догляду і додаткову професійну педагогічну освіту, здобуту в результаті навчання обсягом не менше 200 годин [22].

Суттєвою умовою ефективності навчального процесу, спрямованого на інтелектуалізацію підготовленості майбутніх фахівців, є високий академічний рівень підготовленості педагогічного персоналу шкіл професійного навчання Німеччини. Рівень підготовленості педагогічного персоналу є одним з вирішальних чинників підготовки фахівців високої кваліфікації та вагомим засобом впливу на подальший розвиток технічного прогресу. Тому найбільш розвиненим напрямом у Німеччині є виробнича педагогіка – галузь професійної педагогіки, яка досліджує проблеми професійного навчання [1].

ВИСНОВКИ

Дослідження особливостей сучасної фахової підготовки сестринського персоналу Німеччини переконує, що вона є однією з провідних у Європі. Цьому сприяє дуальна модель організації цієї підготовки, що полягає у проходженні пріоритетної практичної частини навчання майбутнього сестринського персоналу в стаціонарних та амбулаторних закладах, а теоретичної (з елементами практичної підготовки) – на базі спеціалізованих сестринських шкіл. Така організація навчання сестринського персоналу формує високий рівень його практичної підготовки, розвиває його ключові компетентності.

Особливістю фахової підготовки сестринського персоналу України є менша кількість годин практичного навчання порівняно з Німеччиною. На нашу думку, можливим було б збільшення кількості годин практичного навчання. Вважаємо доцільним проведення теоретичних і практичних занять у межах навчальної практики у різні дні впродовж тижня, чергуючи їх при цьому. У зв'язку з нестачею сестринського персоналу в деяких регіонах, у тому числі сільській місцевості, пропонуємо створювати умови для проходження виробничої та переддипломної практики майбутньому сестринському персоналу в процесі здійснення реформи системи охорони здоров'я та медичної освіти.

Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо детальне вивчення дидактичних засад фахової підготовки сестринського персоналу в німецьких сестринських школах різного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашкіна Н. В. Развитие профессиональной освіти в Німеччині (кінець XIX – XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Н. В. Абашкіна. – К., 1999. – 44 с.
2. Дмитренко О. В. Стан розвитку освіти й культури в сучасній ФРН : навч. посіб. / уклад. : О. В. Дмитренко. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 83 с.
3. Козак Т. Б. Професійна підготовка старшокласників у закладах середньої освіти другого ступеня Німеччини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Т. Б. Козак. – Тернопіль, 2011. – 272 с.
4. Конвенція про зайнятість та умови праці й життя сестринського персоналу N 149 (укр/рос) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_056
5. Парламентські слухання «Медицина освіти в Україні: погляд у майбутнє» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aphd.ua/stenohrama-i-rekomendatsii--parlamentskykh-slukhan-na-temu-medychna-osvita-v-ukrani-pohliad-u-maibutnie/>.
6. Сисоєва С. О. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навчальний посібник / С. О. Сисоєва, Т. Є. Кристопчук; Київський університет імені Бориса Грінченка. – Рівне : Овід, 2012. – 352 с.
7. Ausbildungs- und Prüfungsverordnung für den Beruf der Altenpflegerin und des Altenpflegers [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : <https://www.gesetze-im-internet.de/altplaprv/BJNR441800002.html>
8. Ausbildungs- und Prüfungsverordnung für die Berufe in der Krankenpflege [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/krpflaprv_2004/gesamt.pdf
9. Berufsausbildung [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : <http://www.duden.de/rechtschreibung/Berufsausbildung>
10. Berufsbildende Schule [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : https://de.wikipedia.org/wiki/Berufsbildende_Schule.
11. Cortina, K. S. Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland : Strukturen und Entwicklungen im Überblick / K. S. Cortina, J. Baumert, A. Leschinsky. Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2008. – 912 s.
12. Duales Ausbildungssystem. Russisch-Deutsches Fachwörterbuch und Nachschlagewerk. – Bonn : Bundesinstitut für Berufsbildung, 2014. – S. 58. [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : <http://docplayer.ru/36278699-Dualnaya-sistema-obucheniya-russko-nemeckiy-slovar-spravochnik-duales-ausbildungssystem.html>
13. Duales Studium [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : https://de.wikipedia.org/wiki/Duales_Studium
14. Fachausbildung [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : <http://www.duden.de/rechtschreibung/Fachausbildung>
15. Fachglossar – Betriebliche Ausbildung. Deutsch-Russisch [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : https://www.bmbf.de/pub/Jobstarter_Fachglossar_russisch.pdf

16. Georg Kerkensteiner [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Kerschensteiner
17. Gesetz über die Berufe in der Altenpflege [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : <https://www.gesetze-im-internet.de/altpflg/BJNR151310000.html>
18. Gesetz über die Berufe in der Krankenpflege [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : https://www.gesetze-im-internet.de/krpflg_2004/___4.html
19. Klassifikation der Berufe – Kldb-10 [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statischer-Content/Grundlagen/Klassifikation-der-Berufe/Kldb-2010/Printausgabe-Kldb-2010/Generische-Publikationen/Kldb2010-Printversion-Band1.pdf>
20. Materialien zum Kapitel “Bildung” [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verhaeltnisse-einesozialkunde/139270/materialien-zum-kapitel-bildung?show=image&k>
21. Pflegepersonal [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : <http://www.duden.de/rechtschreibung/Pflegepersonal>
22. Steffen P. Ausbildungsmodelle in der Pflege. Düsseldorf : Deutsches Krankenhausinstitut [Elektronische Ressource] / P. Steffen, S. Löffert. – Zugriffsart : http://www.dkgev.de/media/file/8863.RS008-11_Anlage_Endbericht_Ausbildungsmodelle_in_der_Pflege.pdf
23. Tatsachen über Deutschland [Elektronische Ressource]. – Zugriffsart : <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/de/rubriken/bildung-wissen/attraktives-schulsystem#background-page-3>
24. Whitelist Immigration into recognized occupations [Electronic resource]. Mode of access : <https://www3.arbeitsagentur.de/web/wcm/idc/groups/public/documents/wbdatei/mdaw/mta4/~edisp/L6019022DSTBAI777367.pdf>